

Zoals ik jou ken,
ken jij mij

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven
van de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers
via www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Yvonne Keuls

Zoals ik jou ken,
ken jij mij

Mijn jaren met Hella

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 4095 6

© 2018 Yvonne Keuls

Sommige fragmenten uit dit boek verschenen eerder in
Yvonne Keuls' romans *Madame K. Van Indisch kind tot Haagse dame*
en *Rapport Tommie*

Gedicht op p. 89 van Emily Dickinson. Uit: *Emily Dickinson Poems*,
third series (1896)

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustraties foto Yvonne Keuls © Nationaal Archief /
Spaarnestad Photo / Studio Harry Pot; foto Hella S. Haasse

© Annie Romein / Maria Austria Instituut / Hollandse Hoogte

Foto Yvonne Keuls op binnenzijde omslag © Mark Kohn

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten te regelen voor alle in dit boek
opgenomen illustraties. Degenen die desondanks menen zekere rechten te
kunnen doen gelden, wordt verzocht zich alsnog tot de uitgever te wenden.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

VOOR HELLA EN JAN

Uit een gesprek met mijn moeder:

Je vader gaf je bij je geboorte de naam Yvonne mee.

Dat betekent: Strijdster met de iepenhouten boog.

Ik noemde jou Angin, dat betekent in het Maleis:

Wind, of gerucht, of verhaal dat op de wind wordt gedragen.

Je wordt wat je naam zegt dat je bent.

Voorwoord

‘Oeroeg was mijn vriend,’ zo begint Hella Haasse haar beroemde boek *Oeroeg*. Met een variatie daarop zou ik dit voorwoord willen beginnen met: ‘Hella was mijn vriendin.’ En dat lag niet voor de hand, want wij scheidden bijna veertien jaar en hadden zeer verschillende karakters. We zouden gemakkelijk hebben kunnen botsen, ook al waren er voldoende redenen om interesse en sympathie voor elkaar te voelen. We hielden van toneel en literatuur en waren beiden geboren in het toenmalige Batavia, waar Hella bij ons thuis kwam. Het oude Indië lag in ons veranderd.

Op 26 april 1965 werd ik aan Hella voorgesteld bij de première van mijn eerste toneelstuk in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag, en die dag vormde het begin van onze samenwerking en vriendschap. We hebben met elkaar uitbundig gelachen en soms ook gehuild. We hebben de wonderlijkste dingen beleefd in die inspirerende en roerige jaren 60, 70 en 80. Het was een periode waarin wij als zelfstandig werkende vrouwen onze tijd vooruit waren, waarin wij de ontwikkeling van televisie van dichtbij meemaakten en als schrijfsters literatuur, cultuur en politiek probeerden te duiden. We waren beiden sterke karakters. Hella was een erudiete vrouw, ze nam altijd de tijd om haar antwoord te formuleren. Ik was rebels en spontaan en bracht

Hella met mijn scherpe opmerkingen meer dan eens in de problemen; ze moest bij anderen veel over mij uitleggen. Maar dat heeft ze gedaan en ze heeft me nooit in de steek gelaten. Zelfs als ik me in onmogelijke situaties manoeuvreerde stuurde ze iemand op mijn pad om me eruit te helpen. En als zij het niet deed, deed haar man Jan van Lelyveld het wel.

Vijfenveertig jaar lang kruisten onze wegen elkaar en nadat Hella Haasse in 2011 was overleden ontstond bij mij de behoefte om te verhalen over onze bijzondere relatie. Pas vorig jaar was ik eraan toe dit boek te schrijven over mijn jaren met Hella. En ik moet opschieten, want de tijd dringt, zo realiseerde ik me. Hoe ik mijn relatie met Hella zou gaan beschrijven was voor mij niet meteen duidelijk, maar uiteindelijk besloot ik tot een vorm die dicht bij me stond. Ik baseer mij daarom in dit verhaal louter op mijn eigen herinneringen, de gesprekken die wij voerden in die tijd, aangevuld met de vele zakelijke en persoonlijke aantekeningen die ik tussen 1965 en 1990 maakte in mijn dagboeken en agenda's. Uiteraard zijn de dialogen door mij ingekleurd – toon en ritme komen eerder overeen met mijn toon en ritme dan met die van Hella – en zijn ze geen letterlijke weergave van onze gesprekken.

Het was mijn intentie om mijn dierbare herinneringen aan Hella en haar voor mij belangrijke aanwezigheid in mijn leven in woorden om te zetten. Ik heb dat gedaan met de liefde die je kunt voelen voor een trouwe vriendin, maar niet altijd kritiekloos, in de wetenschap dat wij beiden elkaars op- en aanmerkingen goed konden verdragen.

Yvonne Keuls, december 2017

Haar boeken verslond ik. *De scharlaken stad*. *De ingewijden*. *Oeroeg*, mijn eerste literaire kennismaking met het land van mijn moeder, *Zelfportret als legkaart*. Ik had ze vele malen gelezen. Die laatste titel nam ik zelfs als mijn lijfboek mee op reis. Er was altijd wel een moment dat ik me even kon afzonderen om van een passage te genieten, en ik kende er vele uit mijn hoofd. Als ze een lezing hield in de bibliotheek, zorgde ik ervoor aanwezig te zijn. Met haar stem gaf ze haar verhaal een extra dimensie. Ik herinner mij een lezing over *De koperen tuin* van Vestdijk, die ze ‘Nols verloren paradijs van onschuld’ noemde. Ze besprak de symboliek, de thema’s: psyche, kunstenaarschap, het element koper dat een magische rol speelt in de roman, provincialisme, liefde, muziek. De muziek als voorbode van de liefde. Ik werd zo betoverd door haar dat ik haar alleen maar in stilte kon bewonderen. De geletterde, zelfstandige, scherpzinnige, bescheiden en vriendelijk ogende beeldschone vrouw. Een vrouw die zo beroemd was als een man – in die tijd dacht ik dat die status voornamelijk voor mannen was weggelegd. Een vrouw die ook op de televisie kwam! Ze had naast Godfried Bomans – die natuurlijk de show stal – een belangrijke plaats in het panel van het woordspelletje *Hou je aan je woord*. Ze groeide uit tot wat we nu een Bekende Nederlander noemen. Iedereen kende haar door haar gevatte en

geestige antwoorden op de beeldbuis. Dat ze prachtige boeken schreef verschoof naar de tweede plaats.

Dat wilde ze niet. Ze had de ambitie een beroemd schrijfster te worden en dus verliet ze het populaire programma om zich uitsluitend aan haar literaire werk te wijden. Zoals zij wilde ik worden. Zoals zij wilde ik mijn eigen bestaan in woorden vangen om de loop van mijn leven te kunnen begrijpen. Ik was nog maar een beginnend schrijver. Een paar hoorspelen, een artikel-tje in een tijdschrift en een wekelijkse column in de krant *Het Vaderland*, eenakters die ik opstuurde naar dramaturgen van toneelgezelschappen en omroepen en die ik jaar in jaar uit gere-tourneerd kreeg. Ik had een ijkpunt nodig.

Ik benijdde mijn oudste zus Greetje, die met haar op school had gezeten in Batavia, en ik probeerde haar eens bijzonderheden van de Hella-van-toen te ontfutselen. Mijn zus deed dat af met: ‘Mooi meisje. Fietste meteen naar huis, werd vaak gehaald en gebracht door hun chauffeur.’ En toen ik bleef aandringen: ‘De familie hield zich afzijdig van het Indische leven. Haar ouders gingen nooit naar de sociëteit voor een drankje aan de “kletstafel”, zoals de andere ouders van onze vriendinnen deden. Haar ouders zaten ’s avonds op z’n Hollands thuis, maakten muziek, lazen een boek, of “ontvingen”. Nooit indo’s over de vloer, altijd Hollandse mensen. Hella had ook alleen Hollandse vriendinnen.’

Een andere keer vertelde ze dat Hella een paar keer bij ons thuis was geweest. ‘Ze vond het ontzettend gezellig bij ons. Theedrinken in het rotanzitje op het erf onder de asemboom. Mammie met de kleintjes en hun baboes altijd in de buurt. Mammie was altijd schattig voor haar. Maar ineens kwam ze niet meer.’ Greetje maakte een wegwerpgebaar. ‘Ach, ze vond me te bruin, denk ik, of haar ouders hebben het haar verboden.’

Greetje gaf in die paar zinnen weer hoe de verhoudingen in het toenmalige Nederlands-Indië waren, al helemaal in de

hoofdstad Batavia. Je had de Hollanders, meestal regeringsambtenaren, die zich voornamelijk met elkaar onderhielden, eigen coterieën hadden en voor wie ‘promotie’ belangrijk was. Omgaan met de indo’s, mensen van gemengd bloed, was niet in hun voordeel en niet gepast. Indo’s moesten het hebben van elkaar. Ze hadden ook hun eigen coterieën en vermeden op hun beurt weer zoveel mogelijk het contact met de Indonesiërs. Er moesten nog jaren overheen gaan voor dit gezien werd als een vorm van racisme. Terwijl Greetje er in haar meisjestijd, vooral op de middelbare school, onder geleden heeft en daardoor feller in haar oordeel was, kon mijn moeder er zich makkelijker bij neerleggen. ‘Nou ja... het was nou eenmaal zo...’

Bewondering schept afstand. Letterlijk, want bij signeersessies bleef ik altijd van een afstand naar haar kijken. Het boek dat ik kocht durfde ik niet door haar te laten signeren. Ze bleef voor mij wie ze voor haar meeste lezers was: Hella S. Haasse, beroemd schrijfster, vooral bekend van *Oeroeg*, de novelle die iedereen gelezen had en die alle leerlingen van de middelbare school op hun lijst hadden staan. Ik kende haar werk, maar wat ik hoopte (haar ooit ergens te ontmoeten) gebeurde niet. Maar toen ze eens in de Bijenkorf stond en ik eindelijk de moed kon opbrengen om mijn boek te laten signeren, stelde ze me enkele vragen: kom je uit Indië? Heb je kinderen? Hoe is je meisjesnaam? ‘Ach, Bamberg, Greetje Bamberg... Ze zat bij mij op school, in een parallelklas, op de Carpentier Alting Stichting (CAS) in Batavia. En ze had een oudere broer, die vond ik bijzonder. Hans Bamberg. Knappe jongen. Sportman. Een vreemde combinatie: discusswerpen en boksen. Is dat familie van jou?’

‘Mijn oudste broer en zus.’

Ze keek me verheugd aan. ‘Dan ben jij een van die kleine kindjes! Ik kwam weleens bij jullie thuis!’ Ze pakte haar pen, nam een willekeurig boek van een stapel en schreef op het

schutblad: ‘Voor een Bambergje, dat ooit een kindje was en woonde in een groot koloniaal huis in ons geliefde oude Indië.’ En daarna zei ze zacht: ‘Jouw vader was een hoge ambtenaar, ingenieur, directeur van het kadaster, geloof ik.’

Ze zei niet: ‘Jouw moeder was een half Soendanese vrouw en dat was de reden dat ik van mijn ouders niet meer mocht komen.’ Toen ze mij het boek gaf, lachte ze me toe. ‘Hans en Greetje!’ zei ze. ‘Ach, wees lief en doe ze de groeten van mij!’

Een jaar later, op een zaterdagmiddag in mei 1965, werden Hella en ik aan elkaar voorgesteld. David Koning, hoofd van de afdeling Drama van de NCRV-televisie, had haar uitgenodigd voor een lunch in De Posthoorn, dat Haagser dan Haagse café-restaurant op het Voorhout. Hij wilde haar zijn nieuwe plannen voorleggen, een schrijfpdracht verlenen, haar overhalen om mee te doen aan zijn projecten. Hij dacht dat dat de beste methode was om deze prachtige vrouw regelmatig te kunnen zien. Want dat was wat hij wilde, haar zoveel mogelijk zien, haar om zich heen hebben. Daarom bood hij haar al die kansen.

David, een man van bijna vijftig, was verliefd op de vrouw die hij openlijk ‘een klassieke schoonheid’ en ‘de Bloem van Nederland’ noemde. Hij was wel vaker verliefd. Hij was eigenlijk altijd verliefd. Tegenwoordig zou hij een womanizer worden genoemd. Zijn verliefdheden waren hevig, maar vooral van korte duur. Ze veroorzaakten meestal een hoop misère. Davids jachtterrein was tevens zijn werkplek, met als gevolg dat producties gestopt moesten worden wanneer zijn liefde voor een belangrijke medewerkster voorbij was. Stefan Felsenthal – regisseur, dramaturg en rechterhand van David – werd dan ingeschakeld als pseudo-psychotherapeut of in ieder geval als puinruimer. Aan hem de taak om te voorkomen dat de dame in kwestie te veel

heisa maakte. Stefan hevelde haar soms over naar een andere omroep, maar ze kon ook in België belanden, bij de BRT. Daar werd dan door Hubert van Herreweghen, de pionier van de Vlaamse televisie maar vooral een groot vriend van David, een aantrekkelijke baan voor haar gecreëerd.

David's liefde voor de Bloem van Nederland was echter níét van korte duur. Hij vertoonde zich regelmatig met haar op recepties en bijeenkomsten en gedroeg zich dan opvallend hoffelijk. Hij hielp haar trap op, trap af, zorgde ervoor dat hij op straat aan de buitenkant, langs de stoeprand, liep, waarbij hij doorlopend in de pas springend om haar heen draaide, wat er nogal potsierlijk uitzag. Onder alle omstandigheden bleef Hella echter gereserveerd-vriendelijk, geen moment was bij haar iets van intimiteit te bespeuren.

Hella had vast allang begrepen dat David haar adoreerde, of – laat ik maar zeggen – gewoon wilde hebben. Ze was natuurlijk gevleid. David Koning was niet de eerste de beste. Ze wilde het spel tot op zekere hoogte meespelen, maar ze wist dat ze niet op zijn avances kon en wilde ingaan. Ze zou haar carrière nooit in de waagschaal stellen. Ze was ambitieus, had een naam als schrijfster én ze was de vrouw van een alom gerespecteerd rechter. Maar wat liep ze mis als ze deze David Koning met zijn leeuwenkop en eeuwige pijp een blauwtje liet lopen?

David, begreep ik later, wilde in navolging van de BBC drama-series op de televisie brengen, als eerste in Nederland. Series die zich afspeelden rond de eeuwwisseling en gebaseerd waren op grote literaire werken. De namen van Multatuli, Couperus, Vestdijk, Bordewijk, Emants en Ina Boudier-Bakker gingen rond. Er hadden zich al schrijvers bij hem gemeld in de hoop een opdracht te krijgen. Hella, die ook op toneelgebied ervaring had, zou zeker een goede kandidaat zijn. David had zich kennelijk al iets in die richting laten ontvallen – maar dan moest ze natuurlijk niet zo dom zijn om hem botweg af te wijzen. Ook zij

kende de regels van het oudste spel ter wereld.

‘Denk rustig na,’ schijnt David tegen Hella te hebben gezegd, ‘voorlopig is het een principebeslissing, later bespreken we of je de opdracht alleen of samen met iemand anders wilt uitvoeren.’ Hij had een kandidaat op het oog, zei hij. Paul Steenbergen had hem getipt, er was die middag in de nok van de Koninklijke Schouwburg – Het Paradijs – een première van het eerste toneelstuk van een jonge Haagse schrijfster.

En die jonge Haagse schrijfster was ik. Toen ik door *Het Vaderland* naar Paul Steenbergen werd gestuurd om een interview met hem te houden, wilde hij weten waar mijn belangstelling voor toneel en acteurs vandaan kwam. Ik vertelde hem over mijn een-acters, die ik helaas altijd – zonder commentaar – teruggestuurd kreeg. Hij reageerde daar niet op, maar zei en passant dat hij ooit naar een hoorspel van mij had geluisterd. Aan het eind van onze sessie gaf hij me tot mijn verbazing plotseling de opdracht om speciaal voor de jonge acteurs, die op de zolder van de schouwburg een eigen experimenteel theater hadden, iets te schrijven. Een stuk met een maatschappelijke lading, dat zich afspeelde in de omgeving van de schouwburg. Ik ging meteen aan het werk en het resultaat werd door de jonge acteurs in repetitie genomen.

‘Ze zeggen dat de schrijfster in de zaal zit, dus dat zal jij wel zijn.’ David Koning kwam na de voorstelling met uitgestoken hand naar me toe.

Ik was meteen onder de indruk. Zijn handdruk was stevig, zijn grijze ogen taxeerden me.

De vrouw naast hem, van wie ik even dacht dat ze zijn vrouw was en die ik daarna met een schok herkende als Hella, knikte me vriendelijk toe. ‘We dachten het allebei,’ zei ze, ‘je had je verstoppt achter in de zaal, dat zou ik ook doen als het mijn stuk was en het publiek zo laaiend enthousiast was.’ Ze pakte met beide handen mijn hand vast en feliciteerde me. ‘Echt, ik vind het ver-

rassend, ik vind het knap in elkaar zitten.’

Dat mooie gezicht. Die vriendelijke ingetogenheid.

‘Nu zie ik het! Dat meisje Bamberg!’ zei ze.

Ik schudde nu met beide handen die van haar en daar gingen we mee door, schudden, knijpen en ten slotte lachend loslaten, waarna ze spontaan haar handen op mijn beide schouders legde en weer even kneep en duwde. ‘Precies je zus, precies Greetje.’ Daarna, bijna zonder overgang, liet ze los en werd ze weer zoals ik haar van de foto’s kende: ongenaakbaar, onaanraakbaar.

Maar dat laatste ontging David. Hij knikte goedkeurend. ‘Dat zit wel goed met jullie, kom mee, we gaan naar de acteurs, de regisseur, op het stuk en de voorstelling drinken.’

‘Bel ik niet te vroeg?’ zei ze.

Eigenlijk wel. Mijn jongste dochter was net op haar fiets naar school vertrokken. Een appel mee en voorzichtig met oversteken. Ik moest nog onder de douche.

‘Zal ik wat later bellen, of langskomen, dat kan ook. Tien uur, ik ben vandaag in Den Haag, zelfs in jouw buurt.’

De afspraak met Greetje verschoof ik naar de middag. ‘Want Hella komt,’ zei ik opgewonden. Voor Hella moest zelfs Greetje wijken. Hella kwam! Hella vond mijn stuk goed. Hella vond mij de moeite waard.

Toen ze arriveerde, gebruikte ik mevrouw en u door elkaar. Gaat u zitten. Wilt u koffie?

‘Zeg maar je,’ zei ze, ‘dat komt er toch van. Ik denk dat wij elkaar heel vaak gaan zien. David heeft plannen met ons. En afgezien daarvan, ik zie wel wat in dat experimentele theater.’

Dat experimentele...? Het kwartje moest nog vallen.

‘Ja,’ zei ze, ‘een prima plek, ook voor mij, ik schrijf graag voor toneel. Vooral voor jonge mensen. Moet ik daarvoor bij Paul Steenbergen zijn? Hoe heb jij dat gedaan? Ben je geïntroduceerd? Kun jij mij bij Steenbergen introduceren? Jij kent hem nu toch?’

Ik haar... Het leek mij de omgekeerde wereld. Iedereen kende

Hella toch? Paul Steenbergen zou voor haar op zijn knieën vallen.

Haar ogen schitterden. ‘Ik loop al een tijd rond met de gedachte *Oeroeg* voor scholen tot toneel te bewerken. Het zou mooi zijn als dat stel van het zoldertheater het speelde. Jonge acteurs voor een publiek van jonge mensen. Voor drie klassen tegelijk, die kunnen er toch wel in? Leuk voor het nieuwe seizoen, maar we hebben maar vier maanden, we moeten dus opschieten.’ Het plan lag al klaar in haar hoofd. Waarschijnlijk had ze er de hele nacht op liggen broeden. Ik moest haar alleen nog bij Steenbergen brengen, dan zou ze morgen met schrijven beginnen.

Ik voelde me er ongemakkelijk bij. ‘Hella,’ zei ik, ‘ik ken Steenbergen niet. Niet persoonlijk, bedoel ik. Alleen door een interview dat ik met hem hield. En hij had toevallig naar een hoorspel van mij geluisterd, vandaar misschien die opdracht. Jij hebt een naam. Ga naar hem toe en stel het hem voor.’

Ze keek een moment teleurgesteld en ik had meteen spijt van wat ik had gezegd.

‘Hella,’ zei ik, ‘je hebt gezien hoe vereerd de acteurs waren toen je kwam, en ook de regisseur. Ik weet zeker...’

Ze hernam zich en viel me in de rede met haar vastberadenheid waar ik later vaker mee te maken zou krijgen. ‘Goed,’ zei ze, ‘ik doe dit zelf. Natuurlijk. Ik begrijp het.’

Ze veranderde weer van toon. ‘Je moeder, leeft ze nog? Ik zou haar graag nog eens ontmoeten. Ze was, nou ja, ze was anders dan de meeste Indische dames. Apart. Chic en toch grappig. Ja, grappig, dat is het woord.’

Toen ik later mijn moeder over Hella sprak, moest ik haar uitleggen hoe wij elkaar ontmoet hadden. Mijn moeder had nauwelijks interesse in mijn pogingen om het schrijverspad te bewandelen, in Hella’s literaire kwaliteiten had ze zich al helemaal niet verdiept. Ze kende haar alleen als ‘dat mooie meisje van